

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Віктор СИДОРЕНКО,
Ніна ТВЕРЕЗОВСЬКА

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ “ТЕХНОЛОГІЯ”: ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД НА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Створення концептуальних засад освітньої галузі “Технологія” повинно спиратися на методологічні підходи, що враховують досвід філософії, серед яких виокремимо онтологічний, історичний і соціальний.

В умовах оновлення змісту освіти України для 12-річної школи вкрай важливим постало завдання розробки концептуальних засад освітньої галузі “Технологія”. Головним чинником змістового наповнення освітньої галузі було обрано проектно-технологічну діяльність учнів на уроках трудового навчання. Необхідність вибору такого підходу всебічно обґрунтовувалася, внаслідок чого постала відповідна навчальна програма, що вже третій рік апробується в школах України. Її результати далеко не однозначні. Проектна методика, як показує досвід, має свої позитивні і негативні прояви, а відповідно і прибічників та опонентів. Тож дискусії про подальші шляхи розвитку трудового навчання школярів в Україні залишаються дуже жвакими. У них беруть участь не тільки педагоги та вчені, а й громадські та політичні діячі, котрі починають усвідомлювати зв'язок технологічної освіти з духовним і соціально-економічним розвитком суспільства.

Створення концептуальних засад освітньої галузі “Технологія” повинно спиратися на методологічні підходи, що враховують досвід філософії, серед яких виокремимо **онтологічний, історичний і соціальний**.

Відповідно до першого підходу людина зі своїм розвитком рухається до розкриття всіх якостей, закладених у неї природою. Необхідно створити умови для розгортання її природної людської сутності. Становлення духовності, гармонії, краси у світі і його явищах є загальним законом буття, що охоплює і процес становлення цивілізації. Людина як частина буття також підпадає під цей закон. Необхідно прилучати її до національних народних цінностей за допомогою освіти.

З позицій історизму освіта, через яку проходить все людство, може повторювати, репродукувати минулий, уже віджилий тип людини, такий, що саморуйнується і руйнує усе навколо себе, що найчастіше і відбувається сьогодні, або творить новий тип людини, орієнтованої на розвиток себе як цілісної особистості, на соборність, єднання, солідарність між людьми і народами. Освіта є новим етапом формування людини на кожному історичному відрізку, коли відбувається нарощування якостей, що, умовно кажучи, призводить до появи нових властивостей і характеристик.

З погляду соціального підходу необхідно враховувати особливості середовища, в якому ми мешкаємо. Забуття реалій соціуму, відсутність їхньої адекватної оцінки, підготування до його суперечливих проявів може призвести до тяжких наслідків для випускника загальноосвітньої школи. Проте орієнтація тільки на цей підхід робить молоду людину іграшкою обставин і

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

безпомічною при їхній зміні. Вона потребує допомоги, щоб розібратися в позитивних і негативних реаліях сучасного життя.

На жаль, опоненти проектно-технологічного підходу в трудовому навчанні враховують тільки третю передумову, тобто сучасного соціуму, завдяки чому зміст освітньої галузі “Технологія” позбавляється концептуальності. Завдання цієї дисципліни традиційно механічно слідували один за одним в обтяжуючій монотонності з однією метою — озброїти знаннями, уміннями і навичками щось виготовляти або ремонтувати. Прибічники тривалий час існуючої системи трудового навчання учнів відстоюють позицію, що саме така система готує учнів до майбутньої трудової діяльності. Будь-яка інша діяльність, на їх думку, не забезпечує умов для повноцінного трудового навчання. Але така позиція явно застаріла. Вона є відлунням не таких вже й далеких часів, коли праця матеріальна антагоністично протиставлялася праці інтелектуальній. Не треба забувати, що ми живемо в умовах високотехнологічного інформаційного суспільства, в якому закономірно переважає розумова праця.

Доречно звернути увагу ще на одну обставину. Вже давно назріло незворотне протистояння між тим, що традиційно закладалось у звичний для багатьох поколінь зміст трудового навчання у 5–9 класах, і тим, що учні бачать навколо себе. На уроках трудового навчання їх вчили виконувати трудові операції, що вже відходять у минуле на виробництві (наприклад, операції обпилювання, рубання, стругання тощо). Технології сучасного виробництва зазнали докорінних змін завдяки появі принципово нових штучних матеріалів та засобів виробництва. Сучасне виробництво ґрунтується на високомеханізованих і автоматизованих технологіях обробки і переробки сировини та матеріалів. Так само і побутова діяльність: у домашніх умовах доступними стали такі інструменти, матеріали і технології їх обробки та оздоблювальних робіт, які стали недосяжними для шкільних умов. Тому все частіше помітними стають факти, коли рівень технічної оснащеності трудової діяльності учнів за межами школи перевершує те, що їм пропонується в навчальних майстернях. І це не можна не враховуватись.

Цілісна людина, що йде на зміну теперішній “частковій”, характеризується розвиненістю всіх складових внутрішнього світу: мислення, почуттів, інтуїції, волі, всієї різноманітності здібностей. Сьогодні особливо необхідно допомогти становленню цілісної, гармонійно розвинутої особистості, що поєднає у собі розум і серце, мислення і почуття, уяву й інтуїцію, яка набула сутнісних, фундаментальних знань про навколишній світ, опанувала засобами діяльності, дотримується моральних законів буття. Однобічна людина певною мірою небезпечна, вона стає подібною до робота. Спрямованість освіти, у тому числі технологічної, на вузьку спеціалізацію суперечить тенденції часу на фундаментальну підготовку і цілісний розвиток учня.

“Технологія” органічно впишеться в освіту людини XXI ст. за умови, якщо концепція цієї галузі буде міцно пов’язана із сучасною парадигмою освіти, безпосередньо впливати з неї. Процес технологізації, котрий розпочався в середині XIX ст., набув сьогодні воістину глобальних масштабів, що зумовлено ускладненням виробничих, економічних і соціальних процесів, широким поділом праці, боротьбою виробників за високу якість продукції, її конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Від рівня технологічного стану України нині залежать не тільки її економічний добробут і умови життя населення, а й становище у світовому співтоваристві, можливості економічної і політичної інтеграції з іншими країнами. На сьогодні використання сучасних технологій визначається духовно-моральним станом суспільства, готовністю молодого покоління виробляти, засвоювати і практично використовувати нові знання, прилади, матеріали і нові технології.

У кожен епоху освіта видозмінювалося, прагнучи відповідати об’єктивним вимогам часу, формувати людину того рівня, котрого вона досягла на даний історичний період. У пошуках об’єктивності засад освітньої галузі “Технологія” необхідно виокремити два напрямки розвитку сучасної культури: *природно-духовний і знаково-технічний*. Більшість філософів дотриму-

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

ються останнього напрямку, що аж ніяк не свідчить про його істинність, а більше навпаки – масовість частіше говорить про інерцію.

Представники першого напрямку — мислителі ХХ ст. П. Сорокін, М. Бердяєв, М. Хайдеггер, К. Ясперс, Р. Гвардіні, Х. Ортега, А. Печчеї, Е. Фромм, В. Франкл, К. Юнг — враховують природну сутність людини, котра уявляється не як випадковий феномен, а стала ним як суб'єкт буття. У людині вони цінують духовно-творчий початок, спроможний перетворювати дійсність. На їхню думку, людина обов'язково повинна бути наділена любов'ю, красою і гармонією.

Представники другого напрямку (знаково-технічного) розглядають світ з позицій позитивізму: явище береться як данність, без його зв'язків із загальним. Такий підхід широко поширився в ХХ ст., особливо в англо-американських країнах. Його прихильники відзначають надзвичайний розвиток техніки і технічної культури, відстоюють їх переважаючу роль у житті людей. Не намагаючись проаналізувати, що це значить для людства, вони вважають техніку головним чинником життєзабезпечення людства. Тому культура, породжена технікою, стає знаковою, такою, яка втратила безпосередній зв'язок із природою, реальністю.

Багато хто думає, що загальноосвітній навчальний заклад повинен готувати людину до життя, під чим сьогодні розуміють адаптацію молоді до ринкових відносин й оволодіння сучасними технологіями. На думку “технократів”, природничо-наукові дисципліни і сама техніка, в тому числі комп'ютерна, мають заповнити значну частину освітнього простору. Ті ж предмети, котрі ще пов'язані безпосередньо з природою людини, насамперед гуманітарні, повинні бути побудовані технократично, тобто раціонально, схематично, як це нібито прийнято в науці.

Все частіше деякі філософи говорять про виникнення на нашій Землі безприродно-технічного світу, де техніка стає системоутвірним чинником життєдіяльності людей. На їхню думку, відносини між людьми перестають регулюватися позанауковими засобами: почуттями, звичаями, вірою, любов'ю і ненавистю, шляхом протиставлення добра і люті, провини і покарання, прекрасного і потворного. Триумфує принцип користі, лібералізму і розрахунку. З посиленням небезпеки технократичного маніпулювання людьми культура як механізм підтримки соціальності застаріває і стає непотрібною. Багатство, успіх, здоров'я — ось єдині цінності життя в умовах техногенної цивілізації.

Наслідком такого технократичного розуміння розвитку суспільства може стати витиснення зі шкіл гуманітарних дисциплін, заповнення навчального простору природничо-науковим, технократичним змістом освіти. На учня навалюється величезна інформація — дрібна, що деталізує сучасні уявлення про матерію і біомасу, а залишки гуманітарних знань підносяться технократично як якась логічна схема, що вихолощує живий процес людської діяльності. В таких умовах важливо не допустити збідніння духовності. Не можна знецінити високі критерії і зміст життя, порушити цілісність розвитку, послабити творчий зв'язок із світом, буттям.

Школа — це соціальний інститут, покликаний допомогти кожному юнаку і дівчині стати людиною у всій повноті природно-космічного явища. Без цього не може відбутися ні повноцінний громадянин суспільства, ні творчий фахівець. Ось чому педагогіка вже давно висунула принципи цілісності і гуманізації освіти. Центром шкільної освіти повинні стати галузі знань, які найбільш цілісно розвивають учня, його мислення, інтуїцію, уяву, пластику психіки, духовність загалом, до того ж не в ряд, а навколо життєвих цінностей. Це є турботою викладачів мови і літератури, музики, у тому числі хорового співу, декоративно-прикладного мистецтва. Потім йдуть дисципліни, що розвивають окремі сторони індивіда: історія, географія, суспільствознавство, далі — математика, фізика, загальна біологія, які сприяють розумовому вихованню, збагачують уяву, а також фізична культура, спрямована на зміцнення здоров'я. Велике значення для практичного життя мають прикладні навчальні дисципліни: біологія, хімія, психологія, право, ази економіки, етикет тощо.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Яке місце в цьому ряду освітньої галузі “Технологія”? Надзвичайно важливе. Вона може стати вершиною освітнього процесу, якщо правильно розуміти сутність освіти взагалі і трудового навчання зокрема. Проектно-технологічна діяльність інтегрує всі види сучасної діяльності людини: від появи творчого задуму до реалізації готового продукту. З урахуванням цього перед вчителем трудового навчання ставиться мета не лише навчити кожного учня сукупності трудових операцій та прийомів, а й формувати технічно освічену особистість, здатну швидко адаптуватися до стрімких змін в сучасному техногенному середовищі. Отже, мова повинна йти вже не про звичне для багатьох поколінь трудове навчання, а про початкову технічну освіту як невід’ємний компонент сучасної загальної середньої освіти.

“Технологія” вінчає освіту не тільки в тому розумінні, що акумулює знання всіх шкільних навчальних дисциплін, а теоретичне знання перетворює в діяльність, у конкретну дію, котра втілюється в створених предметах навколишнього світу. З позиції з онтологічного підходу можна визначити такі завдання освітньої галузі “Технологія”: розвивати дитину як цілісну особистість, допомагати їй сформуватися як сучасній людині, сприяти органічному входженню в сучасний соціум. Ці завдання дають підстави по-новому зорієнтувати зміст трудової підготовки учнів і зробити виважений його вибір. Однак важливо при цьому не помилитися, бо вже помітнішими стають пропозиції суцільно замінити матеріальну працю школярів інформаційними комп’ютерними технологіями. Проте не треба забувати, що таке захоплення призведе до того, що для дітей віком 10–15 років реальний світ продуктивної діяльності заміниться екранним, віртуальним. А це закономірно формуватиме у них спотворені уявлення про навколишню дійсність. На уроках трудового навчання учні мають створювати речі, а не комп’ютерні образи чи математичні моделі або інші теоретичні абстракції. Вони повинні мати можливість творчо відтворювати вироби декоративно-прикладного мистецтва, а це буде свідчити про духовне зростання їхніх творців. Є передумови сподіватись, що нова орієнтація змісту трудового навчання сприятиме подоланню у майбутніх поколінь поширеного сьогодні технократичного способу мислення. Мають змінитися аксіологічні установки стихійного характеру технічного освоєння дійсності так, щоб пріоритетність мали екологічні та гуманістичні, власне людські виміри буття. Насамперед це стосуватиметься тих, хто буде розробляти і впроваджувати нові технічні засоби перетворюючої діяльності.

Сучасний філософ М. Хайдеггер, вважаючи, що людство втратило “вкоріненість у землю”, тобто те, що породило його на цій землі (традиції, звичаї, рідна природа), вводить термін “спідручність”, який відображає відношення до речей як до чогось рідного. “Спідручність” — ось один із механізмів повернення людини з абстрактного, ілюзорного світу в буття конкретне, у реальне існування. Неважко тут побачити зв’язок буття людини з ручною працею. Річ втілює в собі всю повноту людини (дух, душу, тіло), що її створила. У ній вона бачить себе як у дзеркалі. Річ, зроблена руками, невіддільна від учня. Частина його виробів залишається в школі, виставляється на огляд, попадаючи на виставки, конкурси.

Критикуючи традиційні підходи до визначення змісту трудового навчання, доречно поставити питання про роль і місце ручної обробки матеріалів, наприклад: “Навіщо дівчаток навчати рукоділля?”. Відповідь очевидна: під час цих занять розвивається точність спрямування руки (а через це і мозку), що потрібна і хірургу, і музиканту, і людині, котра працює з будь-якою точною апаратурою, представникам багатьох інших професій. Фахівець, в якого ця спроможність не розвинута, не зможе досягти майстерності в жодній професії. Цю розвиваючу функцію “Технології” не замінить ніяка інша навчальна дисципліна.

Є, умовно кажучи, чотири типи учнів: “теоретики”, “прикладники”, “професійно орієнтовані” і “ручники”. Останні віддають перевагу діяти руками. Цим дітям не зовсім затишно в “знанневій” атмосфері школи, але вони — резерв для майбутніх робітників масових професій. У школах, де ручна праця як основа проектно-технологічної діяльності поставлена на високий рівень, серед цих дітей формується майбутня робітничка еліта, без якої економіка аж ніяк не

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

може розвиватись успішно, як і без талановитих інженерів. Ці підлітки, відстаючи від своїх ровесників на теоретичних заняттях, підтверджують себе в практичній праці, демонструючи при цьому незвичайну винахідливість і кмітливість, спритність, майстерність, що незмінно цінується і дітьми, і дорослими.

Нині в Україні ми спостерігаємо відродження ремесел і посилення інтересу до прикладного мистецтва минулих часів: влаштовуються виставки технічної і прикладної творчості, створюються шкільні музеї, де учні можуть дізнатися про історію ремесел, побачити справжні витвори рук людських, порівняти з ними свої роботи. Останнім часом все більшого поширення набуває поняття художньо-трудова підготовка школярів. Завдяки цьому “Технологія” має великі можливості у прилученні школярів до народних традицій, зберіганні історичної пам’яті, відродженні народних ремесел. Така спадкоємність поколінь необхідна для самоствердження дитини в тимчасовому потоці буття.

Сучасна постіндустріальна ситуація вимагає від людини виходу із шаблону примітивних стандартів й одноманітного конвеєра, що породжують безликі речі. І шлях тут один — повернення до творчої конкретно-перетворювальної діяльності, створення унікального виробу. Навчальні майстерні повертають людину до самої себе, занурюють в атмосферу пізнання і спілкування. Саме такі умови і забезпечує творча за своєю сутністю проектно-технологічна діяльність.

Практична діяльність може бути більш-менш успішною залежно від теоретичних пізнань людини в різноманітних галузях знань і її вміння інтегрувати ці знання для вирішення конкретних завдань. Ступінь інтеграції часто визначає успіх практичної роботи, її результат. У освітній галузі “Технологія” синтезуються науково-технічні, технологічні, естетичні, економічні та екологічні знання, розкриваються засоби їх застосування в різноманітних сферах діяльності людини, що забезпечує прагматичну спрямованість пізнавальної діяльності.

Оволодіння технологічною галуззю знань сприяє формуванню технологічної компетентності. Школярі освоюють різноманітні способи і засоби перетворення матеріалів, енергії, інформації з урахуванням естетичних смаків, економічної ефективності і можливих екологічних наслідків людської діяльності, набувають загальнотрудових умінь і навичок, розвивають творчі здібності.

У системі загальної освіти “Технологія” формує в учнів систему технологічних знань і умінь, що закладає основи для успішної творчої і перетворюючої діяльності, внутрішню потребу і шанобливе ставлення до процесу і результатів праці, формування трудової, графічної, підприємницької, екологічної, інформаційної, етичної, естетичної культури.

Трудове навчання дає можливість учням одержувати уявлення про широко поширені способи і засоби перетворення матеріалів, енергії, інформації, окремі види декоративно-прикладного мистецтва, їх художні особливості і традиції, засвоювати елементарні трудові прийоми, розвивати творчі здібності в процесі різних видів трудової діяльності з доступними для опрацювання матеріалами. Найголовніше полягає в тому, що трудове навчання знайомить учнів з багатьма видами майбутньої трудової діяльності, сприяє їхньому професійному самовизначенню, виявленню і розвитку творчих здібностей. Загалом реалізація завдань освітньої галузі “Технологія” створює культурні і духовні передумови для зберігання і розвитку національних традицій народу України, закладає фундамент економічного розвитку держави.

Даючи оцінку новим підходам до впровадження проектно-технологічної системи трудового навчання, є потреба згадати про статеві відмінності між учнями. Адже сутність проектно-технологічної системи певною мірою дає змогу відійти від традиційного поділу трудового навчання на технічні і обслуговуючі його види. Однак наскільки це правомірно і яка існує в цьому потреба? У середині минулого століття рівність чоловіків і жінок стали розуміти однозначно. Тоді майже зникли методичні рекомендації щодо того, як враховувати можливості учнів як представників своєї статі. Зате дуже часто звучало питання: “Як ви будете навчання за стате-

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

вою ознакою?”. Не уявлялося, що ці ознаки створила природа і при створенні природовідповідної школи їх необхідно визнавати. Фізіологічні розходження і так достатньо очевидні, тим більше, що наука нині має у своєму розпорядженні дані про статеву диференціацію мозку. Отже, подальше вдосконалення змісту освітньої галузі “Технологія” потребує ґрунтовних наукових досліджень з урахуванням гендерного чинника.

У системі загальної освіти “Технологія” призначена для вирішення таких завдань:

- 1) формувати внутрішню потребу і поважне ставлення до трудової діяльності;
- 2) закладати основи для успішної продуктивної і перетворюючої діяльності;
- 3) прилучати школярів до трудової, етичної, естетичної, екологічної, підприємницької, графічної, інформаційної культури;
- 4) знайомити з різними видами професійної діяльності, щоб учні мали можливість усвідомлено самовизначитися;
- 5) виявляти і розвивати творчі здібності школярів до продуктивної і перетворюючої діяльності, розширювати їхні пізнавальні інтереси;
- 6) сприяти самореалізації, самоствердженню в процесі спільної трудової діяльності і соціалізації школярів у період навчання.

Проектно-технологічна діяльність учнів має зводитися до оволодіння такими інваріантними вміннями: обґрунтовувати мету діяльності з урахуванням виявлених суспільних, групових або індивідуальних потреб; знаходити, опрацьовувати і використовувати необхідну інформацію, читати і підготовляти нескладну проектну, конструкторську і технологічну документацію; проектувати предмет праці відповідно до заданих функціональних властивостей і вимог дизайну планувати свою практичну діяльність з урахуванням реальних умов здійснення технологічного процесу; самостійно опановувати загальнотрудовими, політехнічними і спеціальними здібностями, що сприяють виконанню трудових операцій, користуванню засобами праці, необхідними для здійснення технологічного процесу; створювати продукти праці (матеріальні або інтелектуальні об’єкти, послуги), що мають естетичні якості і споживчу вартість.

Учитель трудового навчання вбачається спеціалістом високого рівня професійної підготовки і найширшої ерудиції, талановитим майстром своєї справи. Перехід до підготовки саме таких вчителів відстає від потреб сьогодення. Який же вихід із такого становище? Напрошується ідея інтегрованого навчання на основі двох або трьох суміжних дисциплін. Нехай це буде вчитель, що викладає крім трудового навчання, креслення, образотворче мистецтво, інформатику, можливо й інші предмети. Важливо мати на увазі міжпредметні зв’язки. Припустимо, виконуючи творчий проект на тему “Ювілей школи”, “День народження” тощо, школярі повинні скласти текст запрошення, проявити художні смаки. Вчитель літератури може надати їм кваліфіковану допомогу. Помічено, що після розрахунку і побудови креслення викройки, коли п’ять навпіл “не ділиться”, інтерес і ретельність до вивчення математики значно зростає. Коли ж при вивченні кулінарії стають потрібними знання з біології й хімії, то їх засвоєння відбувається по-іншому і з великим успіхом.

Завдяки міжпредметному синтезу, в якому “технологія” відіграє немаловажну роль, уся школа перетворюється в живий цілісний організм. Учень у ній — не самотній прочанин, що подорожує від предмета до предмета, а “робітник”, який займається живою справою.